

УДК: 378: 377.35

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

Н.А.Марценюк

В статті розглядається проблема професійної мобільності, підтринтям якої є поняття «мобільність» та «професія». Професійна мобільність є однією з характеристик сучасного фахівця, здатного швидко адаптуватися до сучасних економічних умов та професійної діяльності, реагувати на зміни, що відбуваються на ринку праці. Аналізуються сутність та складові професійної мобільності та узагальнюються підходи науковців до характеристики особистісних якостей сучасних фахівців, які забезпечують прояв професійної мобільності. Вказуються етапи становлення, семантика та класифікація поняття.

Ключові слова: мобільність, професія, професійна мобільність, активність, гнучкість, рух, рухливість.

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСИОНАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В ПЕДАГОГІЧЕСКОЇ НАУКЕ

Н.А. Марценюк

В статье рассматривается проблема профессиональной мобильности, в основании которой находятся понятия «мобильность» и «профессия». Профессиональная мобильность является одной из характеристик современного специалиста, способного быстро адаптироваться к современным экономическим условиям и профессиональной деятельности, реагировать на изменения, которые происходят на рынке труда. Анализируются сущность и составляющие профессиональной мобильности обобщаются подходы ученых к характеристике личных качеств современных специалистов, которые обеспечивают проявление профессиональной мобильности. Даются этапы становления, семантика и классификация понятия.

Ключевые слова: мобильность, профессия, профессиональная мобильность, активность, гибкость, движение, подвижность.

THE PROBLEM PROFESSIONAL MOBILITY IN TEACHING SCIENCE

N.Martsenyuk

The article deals with the problem of professional mobility. The basis of which are the concepts «mobility» and «profession». Profession mobility is one of the basic characteristics of modern specialist, capable to adapt quickly to the current economic conditions and professional activity and to respond on changes that take place on the labour market. Essence and constituents of professional mobility are analysed. Stages, semantics and classification of the concept are identified. Scientific approaches to the characteristic of personality traits of modern professionals which provide a display of professional mobility are analysed.

Key words: mobility, profession, profession mobility, activity, flexibility, movement, liveliness.

Соціально-економічні трансформації розвитку українського суспільства значно змінили вимоги до професійної підготовки сучасних фахівців з вищою освітою, оскільки стрімке оновлення знань, технологій вимагає підготовку спеціалістів, здатних швидко реагувати на зміни, що відбуваються на ринку праці. Таку здатність фахівцю забезпечує професійна мобільність. На сьогодні вже накопичений певний досвід її формування, як на теоретичному, так і на методологічному та методичному рівнях. Він потребує аналізу й узагальнення. Означене пояснює наш дослідницький інтерес до поняття «мобільність».

Поняття «мобільність» досліджувалося вченими різних галузей: економіки, педагогіки, психології, соціології, філософії, державного управління і т.д. Але ми проаналізуємо поняття «мобільність» та «професійна мобільність» з погляду педагогіки, професійної педагогіки зокрема, з огляду проблеми формування індивідуальної мобільності фахівця.

Педагогічні дослідження, присвячені проблемі професійної мобільності починаються з 2001 року, зазначимо, що у коло наукових інтересів вчених-педагогів потрапляє проблема соціально-професійної мобільності, що вказує на проникнення проблеми мобільності у педагогічну науку з соціології. Питанню мобільності присвячено дослідження таких науковців, як Л.Амірова, О.Архангельский, О.Вашенко, Л.Горюнова, І.Герасимова, Б.Гошев, Ю.Калиновський, С.Капліна, Н.Кожемякіна, Л.Лесохіна, Л.Меркулова, С.Мурадян, В.Нужнова, С.Пальохіна, Р.Пріма, Л.Сушенцева, М.Томін, І.Хом'юк.

Мета статті – проаналізувати та узагальнити погляди вчених-педагогів на педагогічний аспект проблеми професійної мобільності.

Перш ніж розпочати узагальнення поглядів науковців на проблему професійної мобільності зазначимо, що прояв мобільності завжди був передумовою виживання людини у різних умовах і обставинах, що дозволяє простежити її розвитку історичній ретроспективі. Такий підхід зустрічаємо у

С.Капліної [11]. Вчена на основі аналізу тенденцій становлення проблеми професійної мобільності у процесі еволюції інженерної діяльності визначила наступні етапи виникнення даної проблеми в історії науки та суспільства:

I етап – «зародження» (V–XIII ст.) проблеми формування професійної мобільності в історії суспільства.

II етап – «розвиток» (XIV–XVIII ст.) проблеми формування професійної мобільності в історії суспільства.

III етап – «укорінення» (XIX–XX ст.) проблеми формування професійної мобільності в історії суспільства.

IV етап – «інтеграція» (кінець XX–початок XXI ст.) проблеми формування професійної мобільності в науці та суспільстві.

Підґрунтям для визначення поняття «професійна мобільність» слугує поняття «мобільність», яке у словниках тлумачиться як «рух», «рухливість», здатність швидко виконувати один вид діяльності та переключатися на інший, швидко щось виконувати, здатність до швидкої зміни стану, статусу, готовність до швидкого виконання завдань, здатність швидко орієнтуватися в ситуації, знаходити потрібні форми діяльності, пересуватися, легко змінювати професію, рід занять, місце проживання, здатність переходити з одного соціального класу до іншого, місце проживання [19; 12].

Зазначимо, що семантика поняття «професійна мобільність» складна та багатоманітна, оскільки різноманітні грані даного феномену семантично пов'язані з такими відомими та достатньо описаними поняттями, як: «мобільність» (від лат. Mobilis – рухливий) – рухливість, здатність до швидкого переміщення, руху; «професійний» – той, який відноситься до певної професії, пов'язаний з професією; «активність», яку А.Кирилюк визначає за допомогою термінів «реакція», «адаптація», «випереджуюче віддзеркалення», «випередження майбутнього» та ін.

Другим поняттям, яке слугує підґрунтям поняттю «професійна мобільність», є «професія», яке визначається у словниках різних видів як рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок і слугує для кого-небудь джерелом існування [10; 23]. Для того, щоб діяльність була професією, вона має бути предметом постійних занять людини [6].

Відповідно мобільність виступає як характеристикою діяльності, такі особистості, оскільки її прояву професійній діяльності буде залежати від наявності розвитку певних особистісних якостей.

Саме такий підхід ми зустрічаємо у визначеннях професійної мобільності у таких науковців, як Ю.Калиновський, Л.Лесохіна, С.Мурадян, В.Нужнова, С.Пальохіна, М.Томін, І.Хом'юк. Вчені характеризують її як інтегровану рису, екзистенційну орієнтацію особистості, що забезпечує внутрішнє самовдосконалення особистості, функціональну характеристику, одну із сутнісних характеристик людини, яка проявляється в процесі праці (професійній діяльності); засіб адаптації робочої сили, яка підвищує її конкурентоздатність, швидко перебудову (коригування) своїх дій у конкретних ситуаціях; уміння швидкого реагування на зміни, що відбуваються; внутрішню якість особистості.

Увага до професійної мобільності представників педагогічної науки пов'язана з тим, що вона може розвиватися у процесі професійної підготовки. А це означає, що важливою складовою професійної підготовки фахівця в сучасних соціально-економічних умовах, є формування професійної мобільності, враховуючи специфіку можливих переміщень.

Усвідомити можливі переміщення дозволяють класифікації професійної мобільності, зокрема виділення А.Вашенком [2, с.25] та В.Воронковою [3, с.68] вертикальної професійної мобільності (рух вгору-вниз професійно-кваліфікаційній структурі) і горизонтальної (соціальні переміщення без якісної зміни професії і кваліфікації). Окрім цього Є.Іванченко [7] виділяє висхідну і низхідну професійну мобільність. Саме враховуючи можливі переміщення, науковець під професійною мобільністю майбутніх економістів розуміє інтегровану якість особистості, що виявляється у: здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності у сфері економіки та фінансів із залученням правової сфери; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого, згідно з аналізом економічної та соціальної ситуації в державі; володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, до усвідомлення їх удосконалення та самостійного оволодіння; готовності до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання завдань у галузі економіки та фінансів, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юктурі ринку праці [7, с.22].

У контексті можливих професійних переміщень до визначення типів професійної мобільності підходить Ю.Мороз [10, с.23]: 1) зміна сфери діяльності в рамках однієї широкої спеціальності в силу тих чи інших обставин; 2) зміна сфери діяльності у зв'язку із підвищенням службового статусу, призначення на вищу посаду; 3) зміна однієї професії на іншу, але дещо подібну до початкової, в тій чи іншій мірі спорідненій з нею, що дозволяє хоча б в обмеженому варіанті спиратися на вже набуті знання, уміння,

навички; 4) кардинальна зміна виду професійної діяльності, коли необхідно засвоювати новий професійний досвід, набиратися знань та досвіду.

Стрімкі техніко-технологічні зміни, що супроводжують суспільний розвиток пояснюють появу у визначеннях професійної мобільності, крім спроможності до швидких пересувань і дій, активності, моторності [16, 31], здатність і готовність швидко й успішно опановувати нову техніку і технологію, набувати потрібних знань і вмій, що забезпечують ефективність нової діяльності [15, с.152]. Нестабільність ринку праці в умовах тривалої економічної кризи пояснює внесення до визначення професійної мобільності здатність до зміни групою осіб або індивідом позиції, місця роботи; перехід людей з одних професійних груп і прошарків до інших [1]. До того ж професійна мобільність проявляється як при зміні розміщення індивідів при незмінності функціональних місць, так в інших –при зміні місць і розміщення індивідів» [17, с.7].

Як бачимо всі науковці виділяють у професійній мобільності рухливість, готовність та здатність до переміщень та змін, активність. Різні напрями змін, переміщень дозволяють розглядати професійну мобільність системним багаторівневим явищем, що торкається розуму, почуттів та волі людини [14].

Тобто йдеться про загальний розвиток особистості фахівця, опанування новою технікою і технічними засобами; технологічними процесами та новими спеціальностями; потребу постійно підвищувати свою освіту та кваліфікацію [5, с.26; 13]. Відповідно акцентується увага на швидкому набутті професійної компетентності фахівця, що передбачає безперервне навчання і самовдосконалення. Але при цьому важливо, щоб діяльність, якою займається фахівець, відповідала його нахилам та можливостям з користю для суспільства. А це означає, що при формуванні професійної мобільності має здійснюватися вплив на систему цінностей майбутнього фахівця, його мотивацію щодо її прояву.

Відзначимо також позицію С.Нужної [12] стосовно того, що професійна компетентність, яка разом із загальноосвітніми, загально професійними та професійними знаннями є «знаннєвою» основою професійної мобільності. Для того, щоб бути успішним на ринку праці, фахівець, який проявляє професійну мобільність має здатність до швидкого набуття професійної компетентності, оскільки будь-яке професій не переміщення буде передбачати опанування новими знаннями, вміннями і навичками.

Повторюючи те, що педагогічний підхід до проблеми професійної мобільності, полягає у необхідності забезпечення майбутнього фахівця здатністю, готовністю до індивідуального її прояву маємо проаналізувати ті особистісні якості, які виділяють вчені.

Досить широко представляє особистісні якості, які забезпечують прояв професійної мобільності Є.Самоделкін [17; с.10]. Науковець виділяє такі якості, як соціальна активність людини, вимогливість до себе, наполегливість, оптимізм, професійна компетентність, конкурентоздатність, акмеологічне вдосконалення своїх особистісних потенціалів, прагнення до самореалізації, саморозвиток, самоосвіта та успішно змінювати власну діяльність у відповідності до сучасних вимог. Науковець стверджує, що уже на етапі вузівського навчання можливий педагогічний вплив на позитивний розвиток якостей та властивостей, які складають основу професійної мобільності випускника – майбутнього спеціаліста: уміння орієнтуватися у віртуальному інформаційному просторі; організованість, управління ефективністю; рефлексивність; уміння в галузі самоменеджменту; інноваційність, прийняття нових ідей; креативність, критичність мислення, розвинута інтуїція; лідерські якості, адекватна самооцінка; здатність до навчання; професійний досвід, реальне включення у виробничий процес; хороше здоров'я та фізичний стан; теоретичні знання в декількох професійних галузях.

Науковці Л.Горюнова, Е.Зеєр, І.Шпакіна пов'язують професійну мобільність із готовністю людини приймати самостійні та нестандартні рішення, спрямовані на підвищення рівня свого професіоналізму, здатністю швидко засвоювати нове освітнє та соціальне середовище у відповідності з новими вимогами, використовуючи ефективні методи та засоби задля досягнення цієї мети.

Т.Фугелова [19] вважає, що складовими професійної мобільності є: соціально-професійна активність, гуманістична культура, володіння технологією соціально-особистісного та професійного саморозвитку, готовність до зміну професійної діяльності. Науковець зазначає, що студенти не володіють технологією реалізації себе в житті, професії, а звідси – соціально-особистісна та професійна нереалізованість [19; с.5].

Л.Меркулова [9] вказує на те, що мобільність – це інструмент адаптації до динамічних умов професійного середовища, результативність якого (інструмент адаптації) обумовлена наявністю адаптивно важливих якостей [11, с.21].

С.Нужнова [12] підкреслює, що сучасна людина повинна володіти внутрішньою гнучкістю, мати різноманітні інтереси, розуміти та приймати цінності самовдосконалення, що також є проявом професійної мобільності.

Отже, науковці виділяють широкий спектр особистісних якостей, які забезпечують прояв професійної мобільності, що підтверджує нашу думку про те, що основу її розвитку становить загальний всебічний розвиток особистості з обов'язковою мотиваційно-ціннісною настановою на професійну мобільність, на

швидке набуття професійної компетентності у сфері діяльності, яку обирає фахівець. А це означає, що проблема формування професійної мобільності має вирішуватися враховуючи особливості фахової підготовки майбутніх фахівців, з урахуванням імовірних професійних переміщень з опорою на безперервне самонавчання.

Література

1. Большая Советская Энциклопедия. – М. : ГНИ, 1974. – Т.14. – 598 с.
2. Ващенко А.М. Формування професійної мобільності майбутніх офіцерів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / А.М. Ващенко. – Одеса, – 2006.
3. Воронкова В.Г. Кадровий менеджмент /Л.В.Воронкова. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 192 с.
4. Горюнова Л.В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования России: диссертация... д-ра пед. наук: 13.00.08. / Л.В. Горюнова. – Ростов-на-Дону, 2006. – 427 с.
5. Дьяченко М.И. Психология высшей школы / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск: БГУ, 1981. – 383 с.
6. Економічна енциклопедія. Електронний ресурс: [http://slovopedia.org.ua/38/53407/383397.html]
7. Іванченко Є.А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: автореферат дис. ... кандидата педагогічних наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Є.А. Іванченко. – Одеса, 2005
8. Каплина С.Е. Концептуальные и технологические основы формирования профессиональной мобильности будущих инженеров в процессе изучения гуманитарных дисциплин : диссертация ... доктора педагогических наук : 13.00.08 / С.Е.Каплина. Чебоксары, 2008.
9. Меркулова Л.П. Формирование профессиональной мобильности специалистов технического профиля средствами иностранного языка : диссертация ... доктора педагогических наук : 13.00.08 / Л.П. Меркулова. – Самара, 2008. – 454 с.: ил. РГБ ОД, 71 09-13/144.
10. Мороз Ю. Л. Специфічні особливості професійної мобільності випускників вузів на ринку праці і їх відображення у вузівському навчанні / Ю. Л. Мороз // Науковий вісник Вінницького кооперативного інституту. Серія. Економіка регіону: структура, особливості, динаміка розвитку. – 2010. – № б.н. – С. 364-368.
11. Новий тлумачний словник української мови / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – 2-ге вид., виправлене. – Т.3. – К.: Аконіт, 2008. – 926 с.
12. Нужнова С.В. Этапы формирования готовности к профессиональной мобильности в условиях вуза // Сб.науч.трудов по материалам международной научно-практической конференции «Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития 2010». – Одесса: Черноморье, 2010. – Том 8. Педагогика, психология и социология. – С.28-32.
13. Пилецкая Л. С. Основные научные подходы к исследованию профессиональной мобильности личности. Электронный ресурс: [http://jurnal.org/articles/2014/psih5.html]
14. Психологический словарь / [под ред. В.П.Зинченко, Б.Г.Мещерякова]. – М.: Педагогика-Пресс, 1994. – 440с.
15. Российская педагогическая энциклопедия: в 2 т. / Под ред. В.В.Давыдова. – М.: Большая Рос. энцикл., 1999.– 608 с.
16. Рывкина Р.В. К изучению связей между разными видами мобильности. – Новосибирск.: Ин-т экономики и орган.пром. призв. СО АН СССР. – 1970. – 15 с.
17. Самоделкин Е.Ю. Моделирование педагогических ситуаций формирования профессиональной мобильности студентов в образовательном процессе вуза: автореферат дис. ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / Е.Ю. Самоделкин. –Петрозаводск, 2013.
18. Сучасний словник іншомовних слів / [уклад. Нечволод Л.І.]. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 768 с.
19. Фугелова Т.А. Формирование профессиональной мобильности студентов в процессе вузовского технического образования (социокультурный аспект): автореферат дис. ... доктора педагогических наук: 13.00.01 / Т.А. Фугелова.– Тюмень, 2013.

References

1. Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija. – М. : GNI, 1974. – Т.14. – 598 с.
2. Vashhenko A.M. Formuvannya profesijnoyi mobil`nosti majbutnix oficeriv u procesi navchannya u vy`shhy`x vijs`kovy`x navchal`ny`x zakladax: dy`s. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / A.M. Vashhenko. – Odesa, – 2006.
3. Voronkova V.G. Kadrovij menedzhment /L.V.Voronkova. – K.: VD «Profesional», 2004. – 192 s.
4. Gorjunova L.V. Professional'naja mobil`nost' specialista kak problema razvivajushhegosja obrazovanija Rosii: dissertacija... d-ra ped. nauk: 13.00.08. / L.V. Gorjunova. – Rostov-na-Donu, 2006. – 427 s.
5. D'jachenko M.I. Psihologija vysshej shkoly / M.I. D'jachenko, L.A. Kandybovich. – Minsk: BGU, 1981. – 383 s.
6. Ekonomichna ency`klopediya. Elektronny`j resurs: [http://slovopedia.org.ua/38/53407/383397.html]
7. Ivanchenko Ye.A. Formuvannya profesijnoyi mobil`nosti majbutnix ekonomistiv u procesi navchannya u vy`shhy`x navchal`ny`x zakladax: avtoreferat dy`s. ... kandy`data pedagogichny`x nauk: 13.00.04 – teoriya i metody`ka profesijnoyi osvity` / Ye.A. Ivanchenko. – Odesa, 2005
8. Kaplina S.E. Konceptual'nye i tehnologicheskie osnovy formirovanija professional'noj mobil`nosti budushhih inzhenerov v processe izuchenija gumanitarnyh disciplin : dissertacija ... doktora pedagogicheskix nauk : 13.00.08 / S.E.Kaplina. Cheboksary, 2008.
9. Merkulova L.P. Formirovanie professional'noj mobil`nosti specialistov tehničeskogo profilja sredstvami inostrannogo jazyka : dissertacija ... doktora pedagogicheskix nauk : 13.00.08 / L.P. Merkulova. – Samara, 2008. – 454 s.: il. RGB OD, 71 09-13/144.
10. Moroz Yu. L. Specy`fichni osobly`vosti profesijnoyi mobil`nosti vy`puskny`kiv vuziv na ry`nku prac i yix vidobrazhennya

- u vuzivs`komu navchanni / Yu. L. Moroz // Naukovy`j visny`k Vinny`cz`kogo kooperaty`vnogo insty`tutu. Seriya. Ekonomika regionu: struktura, osobly`vosti, dy`namika rozvy`tku. – 2010. – # b.n. – C. 364-368.
11. Novy`j tlumachny`j slovny`k ukrajins`koyi movy` / [uklad. V. Yaremenko, O. Slipushko]. – 2-ge vy`d., vy`pravlene. – T.3. – K.: Akonit, 2008. – 926 s.
12. Nuzhnova S.V. Jetapy formirovanija gotovnosti k professional'noj mobil'nosti v uslovijah vuza // Sb.nauch.trudov po materialam mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Nauchnye issledovanija i ih prakticheskoe eprimenenie. Sovremennoe sostojanie i puti razvitija 2010». – Odessa: Chernomor'e, 2010. – Tom 8. Pedagogika, psihologija i sociologija. – S.28-32.
13. Pileckaja L. S. Osnovnye nauchnye podhody k issledovaniju professional'noj mobil'nosti lichnosti. Elektronnij resurs: [<http://jurnal.org/articles/2014/psih5.html>]
14. Psihologicheskij slovar' / [pod red. V.P.Zinchenko, B.G.Meshherjakova]. – M.: Pedagogika-Press, 1994. – 440s.
15. Rossijskaja pedagogicheskaja jenciklopedija: v 2 t. / Pod red. V.V. Davydova. – M.: Bol'shaja Ros. Jencikl., 1999. – 608 s.
16. Ryvkina R.V. K izucheniju svjazej mezhdru raznymi vidami mobil'nosti. – Novosibirsk.: In-t jekonomiki i organ.prom. prizv. SO AN SSSR. – 1970. – 15 s.
17. Samodelkin E.Ju. Modelirovanie pedagogicheskikh situacij formirovanija professional'noj mobil'nosti studentov v obrazovatel'nom processe vuza: avtoreferat dis. ... kandidata pedagogicheskikh nauk: 13.00.08 / E.Ju. Samodelkin. – Petrozavodsk, 2013.
18. Suchasny`j slovny`k inshomovny`x sliv / [uklad. Nechvolod L.I.]. – X.: TORSING PLYuS, 2007. – 768 s.
19. Fugelova T.A. Formirovanie professional'noj mobil'nosti studentov v processe vuzovskogo tehničeskogo obrazovanija (sociokul'turnyj aspekt): avtoreferat dis. ... doktora pedagogicheskikh nauk: 13.00.01 / T.A. Fugelova.– Tjumen', 2013.